

KRATEK PREGLED PSIHODINAMSKEGA POGLEDA NA OSEBNOSTNE MOTNJE

A brief overview of the psychodynamic view
of personality disorders

Anela Klemenc Bešo

POVZETEK

Prispevek na pregleden način predstavi etiologijo osebnostnih motenj iz psihodinamične perspektive. Psihodinamični model poskuša najceloviteje in najbolj poglobljeno razložiti nastanek osebnostnih motenj. Članek naniza ključne fenomene, ki se uporabljajo pri sodobnem razumevanju osebnostnih motenj za klinične namene, izhajajoče iz klasične psihoanalitične teorije in neoanalitičnih teorij (teorija objektivnih odnosov, teorija navezanosti).

Ključne besede: osebnostne motnje, psihodinamska paradigma, klasična psihoanalitična teorija, teorija objektivnih odnosov, teorija navezanosti

ABSTRACT

In the article, the etiology of personality disorders is clearly and concisely presented from a psychodynamic perspective. The psychodynamic model is the most comprehensive and profound attempt to explain the emergence of personality disorders. The article lists key phenomena used in the modern understanding of personality disorders for clinical purposes, derived from classical psychoanalytic theory and neoanalytic theories (object relations theory, attachment theory).

Keywords: personality disorders, psychodynamic paradigm, psychoanalytic theory, object relation theory, attachment theory

Avtorica: Anela Klemenc Bešo

Znanstveni in strokovni naziv: univerzitetno diplomirana politologinja, specializantka psihoanalitične psihoterapije, višja strokovna sodelavka na Družbenomedicinskem inštitutu ZRC SAZU

Inštitucija/zaposlitev, naslov: ZRC SAZU, Družbenomedicinski inštitut, Novi trg 2, 1000 Ljubljana

E-naslov: anela.klemenc-beso@zrc-sazu.si, beso.anela@gmail.com

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506768_3

1 UVOD

Ambicija pričujočega prispevka je na kratek in pregleden način predstaviti etiologijo osebnostnih motenj, izhodišča razumevanja, **zakaj in kako osebnostne motnje nastanejo s poudarkom na psihodinamski paradigmi**. Članek se osredotoča na dela slovenskih avtorjev in prevode tujih del, ki na pregleden način obravnavajo tematiko osebnostnih motenj. Kot ocenjuje Brezovar (2019), prevladuje v našem diskurzu, kar se odraža tudi v strokovni literaturi, psihodinamski pogled na osebnostne motnje. Literature, ki bi obravnavala osebnostne motnje skozi prizmo kognitivno-vedenjske, nevroznanstvene ali integrativne perspektive, skorajda ni. Razlog za to lahko iščemo v dejstvu, da imajo osebnostne motnje kljub dolgi preteklosti kratko zgodovino; socialnokognitivni teoretiki so recimo šele nedavno začeli pisati o motnjah osebnosti (Erić, 2012). Čeprav so se zametki opisovanja karakternih odstopanj pojavila že v Hipokratovih časih, se je ideja osebnostnih motenj pojavila šele v 19. stoletju. Prichardova Razprava o norosti iz leta 1835 je postavila temelj za proučevanje osebnostnih motenj, 70 let kasneje so nadaljnje mejnike pri proučevanju osebnostnih motenj zakoličili Kraepelin z opisom štirih tipov psihopatskih osebnosti, Freud z opisom karakterjev glede na psihoseksualne fiksacije, Alexander z opisom nevrotičnega karakterja, Reich s celovitim popisom karakterja in kasneje Kernberg s prepoznavanjem mejnega stanja kot vmesne kategorije med nevrozo in psihozo (Brezovar, 2019). Vsi naštetih avtorji od Freuda naprej pripadajo psihoanalitični oz. psihodinamični znanstveni tradiciji.¹

Psihična stanja, pojavi ali bolezni so kompleksni fenomeni, zato nastanka le-teh ni mogoče pojasniti zgolj z enim samim dejavnikom, ampak so rezultat interakcije med biološkimi, psihološkimi in socialnimi dejavniki. To velja tako za tista stanja, ki imajo jasno nevrobiološko ozadje, kot je demenca, še posebej pa za tista, kjer je nevrobiološko ozadje manj jasno, kamor spadajo tudi osebnostne motnje. Vsaka od obstoječih znanstveno uveljavljenih perspektiv razumevanja psihičnih fenomenov je uspela pojasniti le določen segment etioloških značilnosti osebnostnih motenj in razviti samostojno paradigmo, zakaj in kako osebnostne motnje nastanejo in posledično kako se zdravijo. Ker pa je **človeški** organizem kompleksen bio-psiho-socialni sistem, lahko osebnostne motnje kot odraz psihopatologije razumemo, le če ga obravnavamo holistično, če združimo

1. Termina psihoanalitičen in psihodinamičen se v večini primerov uporabljata kot sinonima, čeprav strogo gledano ne predstavljata iste stvari. Psihoanalitičen se nanaša na klasično Freudovo psihoanalizo, medtem ko se izraz psihodinamičen nanaša na novejšo, neofreudovske pristope (Brezovar, 2019).

izkušnje iz kliničnih opazovanj in klasičnih teorij osebnosti, ki orisujejo funkcije osebnosti, ter sodobnih raziskovanj, ki poudarjajo osebnostne poteze (Benedik, 1999; Brezovar, 2019; Erić, 2012). Iz nezmožnosti posameznih pristopov, da bi popolnoma razložili naravo in izvor motenj osebnosti, so se razvili integrativni modeli, ki združujejo različne teoretske pristope in so danes zelo aktualni pri kliničnem delu z ljudmi z izkušnjo osebnostne motnje (Erić, 2012).

Dejstvo pa je, da psihodinamični model ponuja najcelovitejši in najbolj poglobljen poizkus razumevanja nastanka osebnosti in posledično osebnostne patologije. Osebe z izkušnjo osebnostne motnje so do nekdaj glavni zdravljenec psihodinamske obravnave (McWilliams 2017). V nadaljevanju zato pojasnjujemo ključne ideje izbranih psihoanalitičnih oz. psihodinamskih avtorjev z ambicijo zarisati generalni zemljevid idej in postulatov za **razumevanje osebnostnih motenj** ne glede na to, kje znotraj različnih klasifikacij duševnih motenj so umeščene.

2 PSIHODINAMSKA PARADIGMA

Freud je prvi poskušal razložiti psihopatologijo, ne da bi jo zreduciral na biološke motnje. Uvedel je **koncept psihodinamike**, s čimer je korenine duševnih motenj poiskal v psihi namesto v fiziologiji možganov. S tem ko se je psiha začela obravnavati kot epifenomen, se je omogočil razvoj vseh modalitet psihoterapije in razmah novih pristopov v medicini in psihologiji. Freud je psihodinamiko utemeljil na ohranjanju energije – vse vsebine, ki vstopijo na zavestni ali nezavedni ravni v našo psiho, ne morejo kar izginiti, ampak v naši psihi vztrajajo vse življenje in se preoblikujejo v nove psihične vsebine ter porajajo zdrave ali patološke misli, občutja, vedenjske vzorce (Rešetnikov in Pritz, 2019). Osnova postavka psihodinamske paradigme je, da je posameznikovo vedenje multiplo determinirano, izvor determinacije pa ima različne vidike. To so: *dinamični vidik* (energija gonov, njihova usmerjenost in [ne]konfliktnost), *ekonomični vidik* (način praznjenja, porazdeljevanje in transformacije gonske energije), *strukturalni vidik* (organiziranost psihičnih delov in procesov), *razvojni vidik* (zgodovina in razvoj psihičnih funkcij, način vplivanja preteklih izkušenj na aktualno psihično strukturo in funkcije), *prilagoditveni vidik* (način koordinacije gonov in zahtev realnosti, značilnosti objektnih odnosov). Izhajajoč iz naštetega lahko sklenemo, da je osnovna naloga psihodinamske paradigme identificirati temeljne mehanizme, ki so vključeni v delovanje sistema osebnosti, in socialne okoliščine, ki vplivajo na razvoj osebnosti (Benedik, 2014), slednji pa je lahko tudi moten.²

2. Glavna predpostavka psihodinamskega pristopa je, da ne obstaja ostra meja med zdravim in motenim delovanjem osebnosti (Benedik, 2014).

Sodobne raziskave potrjujejo, da k nastanku osebnostnih motenj prispevajo tako okoljski kot genetski dejavniki, ki sooblikujejo specifično klinično sliko. Tako lahko posameznik, ki ima še tako »neobremenjeno« genetsko zasnovo za določeno osebnostno motnjo, pod vplivom izrazito neugodnih okoljskih dejavnikov dobi izkušnjo osebnostne motnje kakor tudi obratno (Brezovar, 2019), vendar je treba pri razumevanju osebnostnih motenj iti še korak dalje, kot opredeli Benedik (2014: 36–37): »Od strukture in značilnosti osebnosti, njegovih prilagoditvenih funkcij je odvisno, ali se bo na psihične in socialne obremenitve odzval na zdrav ali bolezenski način. Psihopatologija je rezultat odnosa med organizmom, osebnostjo in okoljem. [...] Vsak psihopatološki fenomen se bolj ali manj odraža v osebnosti, ne glede na to, ali je to njena posledica, vzrok ali zgolj sočasni pojav«.

3 PSIHOANALITIČNA TEORIJA

Začetki psihoanalize so razumeli osebnostne motnje kot **probleme značaja**, ki jih ni mogoče izolirati v neodvisen simptom ali skupek neodvisnih simptomov (Erić, 2012). Freud se je zavedal pomembnosti značaja in obstoja karakternih razlik med ljudmi, kar je opredelili tudi v eseju O libidnih tipih³ iz leta 1931,

3. **Libidni tipi** po Freudu so naslednji: *erotični* (prevladuje id), *prisilni* (prevladuje superego), *narcistični* (prevladuje ego) in mešanica med njimi (Brezovar, 2019).
4. Freudov **energetski oz. dinamski model** psihe temelji na hipotezi, da psihični procesi potekajo v interakciji sil, ki pomagajo ali zavirajo druga drugo, se med sabo povezujejo, sklepajo kompromise itd. Ta model zajema tako psihični konflikt kakor nasprotje med goni – *gonom življenja* in *gonom smrti* (Lešnik, 2009).
5. Freudov **tipografski model** psihe sestavljajo *zavestni del* (manjši del »nad površino«; to so psihične vsebine, ki so sprejemljive za nas in našo okolico), *predzavestni del* in *nezavedni del* (nagonske – spolne in agresivne težnje in impulzi, konflikti, ideje, misli...). Psihična tipografija se razvije na način, da se otrok, ki je na začetku nebogljen in mora svoje potrebe zadovoljevati takoj in s pomočjo drugih, začne prilagajati *principom realnosti* – svoj cilj lahko doseže le, da del svojega prvinskega aparata (gona) ohranja v območju nezavednega (Brezovar, 2019; Lešnik, 2009).
6. Po Freudu je **psihična struktura** sestavljena iz treh instanc: *id* ali *ono* (vsebuje samo nezavedne nagonske težnje) – otrok lahko svoje nagonske težnje brezskrbno zadovoljuje samo do določenega obdobja (t. i. *primarni proces*, ki deluje po *principu ugodja*), potem naleti na odpor okolja, zato mora svoje nagonske impulze prilagoditi zahtevam staršev (tj. *sekundarni proces*, ki deluje po *principu realnosti*) – iz tega se razvije ego ali jaz (zavestna pa tudi nezavedna instanca, saj vsebuje nezavedne *obrambne mehanizme*), ki od posameznika terja prilagojenost. Zadnji pa se razvije superego ali *nadjaz*, ki posameznikovo vedenje usmerja v največji meri iz nezavednega in od posameznika terja popolnost (sestavljene je iz *vesti*, s katero reagiramo na nesprejemljivo vedenje, in iz *ego ideala*, s katerim reagiramo na moralno vedenje) (Brezovar, 2019).

kjer je opisal značajske tipe, ki jih lahko smatramo za predhodnike današnjih kategorij osebnostnih motenj. Poleg tega prispevka pa bi bilo sodobno razumevanje, prepoznavanje, opredeljevanje in zdravljenje osebnostnih motenj nemogoče brez vpeljave nekaterih temeljnih fenomenov Freudove teorije osebnosti: energetike oz. dinamike,⁴ topike,⁵ strukture⁶ in genetike,⁷ obrambnih mehanizmov, transferja⁸ in kontratransferja⁹ (Brezovar, 2019; Erić, 2012; Musek, 1988; Rešetnikov in Pritz, 2019).

Osebnostne motnje so se v začetkih razvoja psihoanalitične teorije težko zdravile, saj so se upirale razumevanju v okviru klasičnih psihoanalitičnih postavk. Tipografski in strukturni model je razlagal značajske motnje kot posledico obstoja psiholoških konfliktov in **psiholoških obramb**,¹⁰ povezanih z zastoji in fiksacijami v času psihoseksualnega razvoja. V skladu s temi predpostavkami predstavljajo simptomi izražene nezavedne compromise, konfliktne želje, strahove in moralne standarde. Nekatero osebnostne motnje, ki so še danes klasificirane v Diagnostičnem in statističnem priročniku duševnih motenj (DSM-V), lahko razložimo z zgodnjimi psihoanalitičnimi teorijami o konfliktu.

-
7. Freudova genetika se nanaša na naslednje psihoseksualne faze razvoja: *oralno*, *analno*, *falično*, *latentno* in *genitalno*. Predvsem zapleti v prvih teh fazah igrajo ključno vlogo pri razvoju osebnostne patologije oz. motenj (Brezovar, 2019).
 8. **Transfer** pomeni prenos zgodnjih čustvenih vsebin s pacienta na terapevta. Transfer nam pomaga razumeti, zakaj mislimo in čutimo na določen način oz. kakšno je ozadje naših vedenjskih vzorcev (Brezovar, 2019).
 9. **Kontratransfer** je terapevtov transferni odziv na pacientove transferne vsebine, ki je terapevtu v pomoč za razumevanje pacientovih nezavednih vsebin (Brezovar, 2019).
 10. **Psihološke obrambe** so ključni element razumevanja psihe in psihopatologije v psihodinamični teoriji in domala vsi psihoanalitični avtorji so pisali o obrambah in jih po svoje klasificirali. Najbolj uporabljena klasifikacija obrambnih mehanizmov je glede na raven osebnostne organizacije oz. stopnje zrelosti. Poznamo: (1) *patološke* (npr. psihotično zanihanje, blodnjava projekcija), (2) *nezrele* (npr. fantazija, projekcija, pasivna agresivnost, acting-out), (3) *nevrotične* (npr. intelektualizacija, reaktivna formacija, premeščanje, potlačevanje) in (4) *zrele obrambe* (humor, sublimacija, supresija, anticipacija, altruizem). Patološke in nezrele obrambe temeljijo na razcepu, nevrotične na potlačitvi, zrele pa na sublimaciji. Obrambni mehanizmi predstavljajo nezavedne varovalke, s katerimi ego določenim vsebinam ida preprečuje vstop v območje zavesti (Benedik, 2014; Brezovar, 2017; Erić, 2012; McWilliams, 2017). Zakaj je ideja obrambe v psihoanalitični diagnostiki ključna, lepo opredeli McWilliamsova (2017: 182): »Vse pomembnejše diagnostične kategorije, ki jih uporablja analitični terapevt za označevanje osebnostnih tipov, se implicitno nanašajo na katero od specifičnih trdovratnih obramb oz. kombinacij trdovratnih obramb, ki delujejo znotraj posameznika. V tem smislu je diagnostična etiketa neke vrste telegrafska oznaka obrambnega vzorca, ki se oklepa posameznika«.

Odvisnostna, obsesivno-kompulzivna in histrionična osebnostna motnja so po klasični psihoanalitični razlagi posledice fiksacije na oralni, analni in falični fazi psihoseksualnega razvoja (Erić, 2012).

4 TEORIJA OBJEKTIV ODNOSOV

Vedno več klinično usmerjenih psihoanalitikov pa je začelo opazovati paciente, ki jih klasičen psihoanalitični model razumevanja izvora psihopatologije ni zmožal zajeti – **težave** so se pri številnih pacientih kazale globlje od ravni konfliktov, odražale so se **na nivoju razvoja osebnosti**, pri temperamentu, **zgodnjih izkušnjah povezovanja** in interakciji. Osebnostne motnje, ki so v DSM klasificirane na podlagi teh postavk, so: shizoidna, mejna, narcistična (Erić, 2012). Nadaljnji razvoj psihoanalitične teorije je pozornost tako preusmeril od dinamike ida na strukturo ega, s tem pa začel vse bolj poudarjati pomen zgodnjih odnosov. Teorija objektivnih odnosov je postala najprodornejši in najcelovitejši sistem, ki je največ prispeval k razumevanju osebnostnih motenj in se tudi v praksi najbolj uporablja, saj lahko razloži večino značajskih odklonov, značilnih za osebnostne motnje (Brezovar, 2019; Erić, 2012).

Jedrni koncept raznolikih avtorjev teorije objektivnih odnosov (Klein, Mahler, A. Freud, Fairbairn, Winnicott, Kernberg itn.) je internalizirana predstava odnosov, imenovana *diada objektivnega odnosa*. Diada je sestavljena iz predstave selfa in njegovega doživljana afekta, ki je povezan z libidialnim ali agresivnim gonom, v odnosu do določene predstave drugega.¹¹ Diade postanejo gradniki psihičnih struktur, ki usmerjajo zaznavanje sveta in odnosov posameznika. Pri normalnem psihološkem razvoju predstave selfa in drugih postanejo bolj diferencirane in integrirane – zrele integrirane predstave pa omogočajo realistično spajanje dobrega in slabega in tolerirajo ambivalentnost, razlike, protislovja pri samem sebi in drugih (Erić, 2012).

V nadaljevanju na kratko predstavljamo izbrane ključne koncepte za razumevanje etiologije osebnostnih motenj, ki so nastali pod okriljem različnih avtorjev teorije objektivnih odnosov.

11. Primer: zadovoljen in zadovoljeni self v odnosu do skrbnega drugega, s katerim je povezan preko afekta topline in ljubezni. Nasprotni primer: zapuščen self v odnosu do brezbriznega drugega, povezan z afektom strahu in jeze (Erić, 2012).

4.1 Teorije strukture in organizacija osebnosti

Kernberg je predpostavil obstoj naslednjih psiholoških struktur: *identiteta, obrambe, rigidnost in testiranje realnosti*, katerih konstelacija je specifična za raven osebnostne organizacije, ki pa je lahko: *nevrotska, mejna in psihotična*. Vsaka od ravni osebne organizacije predpostavlja specifično stopnjo diferenciacije in integracije predstav selfa in drugih, skupaj z afektivnim nabojem oz. specifično ravniyo razvoja agresivnih in seksualnih gonov, strukture ega in superega in internaliziranih objektih odnosov. V psihodinamičnem okviru so psihološke strukture opredeljene kot stabilni in trajni vzorci psihološkega funkcioniranja, ki se ponavljajoče aktivirajo v določenih situacijah in tako organizirajo posameznikovo vedenje, percepcijo in subjektivno izkušnjo. Raven organizacije osebnosti pa je odvisna od interakcij s pomembnimi drugimi v različnih razvojnih fazah in od uspešnosti razrešitve razvojne naloge v vsaki od razvojnih faz: (1) *faza normalnega avtizma* – nerazrešitev razvojne naloge vodi v avtizem, (2) *faza normalne simbioze* – nerazrešitev razvojne naloge vodi v psihotično organizacijo, (3) *faza diferenciacije selfa od objekta* – nerazrešitev razvojne naloge vodi v mejno organizacijo, (4) *faza integracije self reprezentacij in objekt reprezentacij* – nerazrešitev razvojne naloge vodi v nevrotično organizacijo in (5) *faza konsolidacije superega in integracije ega* – nerazrešitev razvojne naloge vodi v nevrotično, v primeru razrešitve pa v zdravo organizacijo (Benedik, 2014; Brezovar, 2019; Erić, 2012).

Mejna organizacija osebnosti temelji po Kerbergu na poenostavljenih predstavah selfa in drugega, za katero so značilni uporaba nezrelih obrambnih mehanizmov, difuzna identiteta in nestabilno ocenjevanje realnosti. Po DSM v to skupino motenj osebnosti spadajo: paranoidna, shizoidna, shizotipska, mejna, narcistična,¹² antisocialna, histrionična in odvisnostna, prav tako pa tudi ostale, ki jih DSM ne zajema: sadomazohistična, hipohondrična, ciklotimna, hipomanična. Motnje osebnosti z mejno organiziranostjo se razlikujejo od motenj osebnosti z nevrotsko organizacijo osebnosti, kamor spadajo: obsesivno-kompulzivna, histerična oz. konverzivna in depresivno-mazohistična osebna motnja (Benedik, 2014; Brezovar, 2019; Erić, 2012). Kernbergovo razumevanje razvrščanja osebnostnih motenj je dimenzionalna razmejitev med posameznimi osebnostnimi organizacijami in kategorijami – zato se lahko recimo narcistična osebnost pojavi na kontinuumu od manj motene (nevrotične) strukture do bolj motene mejne strukture.

12. Glavni Kernbergov prispevek je tudi njegova teorija narcistične motnje osebnosti, ki je prispevala k temu, da se je ta motnja uvrstila v psihiatrično klasifikacijo (Erić, 2012).

4.2 Teorija separacije in individualizacije

Margaret Mahler je na podlagi longitudinalnih raziskav, v katerih je preverjala otrokov razvoj v luči odnosa s pomembnimi drugimi, menila, da je dobra **simbioza** ključna za razvoj **individualizacije**, tj. formiranje lastne identitete, in tudi **separacije** od drugih, ki vodi v *psihološko rojstvo*, ko otrok postane individuum. Ti procesi so za razumevanje osebnostnih motenj izjemnega pomena, saj je po Mahlerjevi prav zaplet v fazi separacije in individuacije, tj. motenega vstopa ali izstopa iz simbioze, glavni vzrok za nastanek osebnostne patologije. Takšni otroci ne uspejo razviti¹³ kapacitete, da bi odnos z materjo uporabljali kot orientacijo v svetu realnosti (Brezovar, 2019).

4.3 Teorija navezanosti

Teorijo objektnih odnos je pri razumevanju etiologije osebnostnih motenj nadgradila teorija navezanosti, po kateri obstaja en varen stil navezanosti in veliko negotovih. Od tega, na kakšen način bo otrok ne varno navezan, je odvisno, v katero smer bo krenil njegov osebnosti razvoj in kakšno karakterno patologijo utegne razviti. Bowlby in Ainsworth sta svoje delo posvetila raziskovanju navezanosti, tj. zgodnjim objektnim odnosom starš-otrok, ki je ključna za razvoj kapacitet za ustrezne odnose z drugimi ljudmi in prispeva k razvijanju notranjih struktur, ki pomagajo človeku ustrezno upravljati čustva na področju socialnega, poklicnega in odnosnega funkcioniranja. Specifični tipi socialno-emocionalne navezanosti, ki se vzpostavijo v otroštvu, so osnova za trajne mentalne predstave o medosebnih odnosih v odraslosti, t. i. notranji delovni modeli, ki delujejo kot vodiči po odnosih, s tem ko organizirajo razvoj osebnosti in uravnavajo afekte. **Varna navezanost** prispeva k zdravemu razvoju otroka v smislu uspešnega učenja, kakovostnih odnosov z bližnjimi, pozitivne samopodobe in izgradnje identitete in predstavlja zaščitni faktor pred razvojem osebnostnih motenj. Če je npr. mama v odnosu do otroka odmaknjena in oddaljena, otrok razvije **izogibajoči stil navezanosti**. **Ambivalentni stil navezanosti** razvije otrok kot posledico maminega nedoslednega odzivanja na otrokove potrebe (enkrat je odzivna, drugič zanemarjajoča). Posledica ekstremne in nepredvidljive mame, ki je lahko ali preveč pasivna ali preveč intruzivna, pa je **dezorganizirani stil navezanosti**. Ostali avtorji so se ukvarjali z

13. Besedna zveza *ne uspejo razviti* implicira, da so neopsihoanalitični modeli deficitarni, medtem ko je klasični model konflikten (Brezovar, 2019).

raziskovanjem stilov navezanosti v odraslosti¹⁴ kot posledico stila navezanosti, ki se razvije v otroštvu. Sperry je povezala model odrasle navezanosti z različnimi osebnostnimi motnjami: *preokupirani stil navezanosti* je značilen predvsem za paciente z odvisnostno, obsesivno-kompulzivno in histrionično osebnostno motnjo, *plašljivi stil navezanosti* predvsem za paranoidno osebnostno motnjo, *odklonilni stil navezanosti* je značilen za osebe z izkušnjo shizoidne osebnostne motnje, kombinacija *preokupirano-plašljivega stila navezanosti* za izogibajočo osebnostno motnjo, kombinacija *plašljivo-odklonilnega stila navezanosti* za antisocialno, narcistično in shizotipsko osebnostno motnjo, *dezorganizirani stil navezanosti* pa za mejno osebnostno motnjo. Nedavni razvoj znotraj teorije navezanosti zajema razumevanje odnosa med motnjo osebnosti in zlorabo v otroštvu. Posamezniki, ki so doživeli zgodnjo travmo, lahko obrambno inhibirajo svojo sposobnost za mentalizacijo,¹⁵ da bi se s tem izognili nujnemu razmišljanju o želji svojega skrbnika, da bi jim škodoval. Določene značilnosti težke mejne motnje osebnosti so lahko ukoreninjene v tej mentalni distanci, pri kateri gre v bistvu za disociacijo, fragmentacijo delov realnosti oz. razcep (angl. splitting) (Benedik, 2014; Brezovar, 2019; Erić, 2012).

5 PRIHODNJA PERSPEKTIVA

Zakaj in kako nastanejo nekatere osebnostne motnje, opredeljene v Diagnostičnem in statističnem priročniku duševnih motenj in ostalih kategorizacijah (Mednarodna klasifikacija bolezni, Priročnik psihodinamske diagnostike), lahko razložimo z zgodnjimi psihoanalitičnimi teorijami o konfliktu, medtem ko so druge potrebovale za svoje razumevanje razvoj različnih konceptov teorij objektivnih odnosov in teorije navezanosti, ki opirajo svoje razlage na razvojnih deficitih v različnih psiholoških strukturah. Ne glede na diferenciacije imajo psihodinamske teorije veliko skupnega. Svoje izhodišče razumevanja osebnostnih motenj gradijo na **psihičnem determinizmu** – na vlogi nezavednega, gonov, želja, prepovedi. Individualizirani zavestni um posameznika je zgolj del njegove psihične aktivnosti, medtem ko nezavedne sile nepredvidljivo vplivajo na njegova občutja, misli in ravnanja. Nadalje, pretekle izkušnje determinirajo

14. **Model stilov odrasle navezanosti** po Bartholomewu: *varni* (pozitiven pogled na sebe in druge), *preokupirani* (negativen pogled na sebe, pozitiven na druge), *odklonilni* (pozitiven pogled na sebe, negativen na druge), *plašljivi* (negativen pogled na sebe in druge) (Benedik, 2014; Brezovar, 2019).

15. Fonagy je definiral pojem refleksivne funkcije selfa ali mentalizacijo kot sposobnost razmišljanja o psihičnih stanjih pri sebi in drugih (Benedik, 2014; Erić, 2012).

posameznikove izkušnje sedanjosti, kar je osnova opredelitve vodilnega principa psihodinamskih teorij in prakse – **transfer**. Psihoanalitična teorija in različni terapevtski postopki, ki iz nje izvirajo, predpostavljajo **globinski pristop**, ki presega simptomatično zdravljenje – kakovost pacientovega življenja izboljša samo korenita sprememba osebnosti, konstelacija psiholoških procesov in ne izolirana obravnava simptomov. Čeprav različne psihodinamične teorije libidinalne in agresivne gone v celoti ali kot obrambe proti deficitom pri razvoju psihičnih struktur poudarjajo različno, gre predvsem za različne stopnje poudarka. Skupno psihodinamskim teorijam je tudi **dimenzionalni pogled** na osebnostne motnje – te je mogoče locirati na kontinuumu patologije od relativnega zdravja do relativne bolezni; mogoče jih je opredeliti tudi s pomočjo **značajskih stilov**, ki so ortogonalni glede na nivo motnje. Psihoanalitične teorije prav tako predpostavljajo, da osebnostne motnje zajemajo implicitne in eksplicitne procese osebnosti, med katerimi so samo nekateri dostopni za introspekcijo in imajo tako priložnost za samoproučevanje. Ne nazadnje osebnostne motnje odražajo globoko ukoreninjene procese, ki pogosto služijo različnim psihološkim funkcijam, med katerimi je tudi uravnavanje afektov, kjer tiči razlog za odpornost proti spremembam (Erić, 2012).

Kljub psihično deterministični poziciji psihodinamske teorije ne gradijo psihološkega modela na račun biološkega razumevanja psihopatologije, ampak ga tudi biološko utemeljuje (recimo fenomena, kot sta afekt in gon). Odlika psihodinamičnega pristopa je v tem, da je razdelal psihično funkcioniranje in se pri tem osredotočil na zavestne in nezavedne pomene izkušnje, medtem ko biološke sile medsebojno reagirajo z interpersonalnimi, družbenimi, kulturnimi in lingvističnimi vplivi. Ne nazadnje so konceptualno odprte za dopolnjevanje z drugimi modeli patologij, kot so kognitivni, interpersonalni, evolucijski in nevrokognitivni (Erić, 2012).

6 ZAKLJUČEK

Kljub ambiciji prispevka, da na kratek in pregleden način predstavi dosedanja dognanja glede etiologije osebnostnih motenj, se zavedamo, da smo s tem tvegali poenostavljanje in samovoljno izpostavljanje le nekaterih ključnih avtorjev in njihovih konceptov. Dejstvo je, da je etiologija osebnostnih motenj zelo kompleksno, večplastno in ne še docela razjasnjeno polje, zato ga je težko na kratko opredeliti, pojasniti. Poleg tega pa so različni avtorji v zgodovini razumevanja osebnostnih motenj k temu fenomenu pristopali iz različnih

gledišč. Perspektiva razumevanja osebnostnih motenj v bodočnosti vsekakor pelje k integraciji le-teh po principu tolerance kot znanstvene vrednote in eklekticizma kot znanstvene norme (Brezovar, 2019).

Literatura

- Benedik, E. Osebnost med zdravjem in boleznijo. Psihološko razumevanje, ocenjevanje in zdravljenje motenj osebnosti. Lesce: samozaložba; 2014.
- Brezovar, S. Osebnostne motnje v teoriji in praksi. Zakaj nastanejo, kako jih prepoznamo in kako zdravimo. Ljubljana: UMco; 2019.
- Erić, L., ur. Psihodinamična psihiatrija. Motnje osebnosti. Ljubljana: Hermes IPAL; 2012.
- Lešnik, B. Temelji psihonalize: opombe h konceptom. Ljubljana: Založba *cf; 2009.
- McWilliams, N. Psihoanalitična diagnostika: razumevanje osebnostne zgradbe skozi klinični proces. Ljubljana: UMco; 2017.
- McWilliams, N. Psychoanalytic Diagnosis (second edition): Understanding Personality Structure in the Clinical Process. New York: The Guilford Press; 2011.
- Musek, J. Teorije osebnosti. Ljubljana: Univerzitetna tiskarna v Ljubljani; 1988.
- Praper, P. Razvojna analitična psihoterapija. Ljubljana: Inštitut za klinično psihologijo; 1999.
- Rešetnikov, M. in Pritz, A. Osnove klasične analize. Ljubljana, Dunaj: Sigmund Freud University Press; 2019.